

Александар Јаковљевић
(Историјски институт, Београд)

УДК: 821.163.41-94
94(497.11)''14''(093.3)
94(4-12)''14''(093.3)

ТУРСКА ХРОНИКА КОНСТАНТИНА МИХАИЛОВИЋА И ОСМАНСКИ НАРАТИВНИ ИЗВОРИ*

Спис Константина Михаиловића из Островице сачуван је преко чешких и пољских рукописа, који су у узајамној вези настајали и развијали се током XVI–XVIII века. Бројна питања која прате овај спис, попут питања ауторства, времена настанка дела, оригиналног текста итд., још увек остају недоречена, превасходно због чињенице да примарни рукопис није сачуван, док постојеће редакције више рукописа нуде мало поузданих оквира у циљу добијања коначних одговора. Овај важан историографски спис доноси, на више места, аутентична сведочења за време 50-их и почетка 60-их година XV века. Управо се на то време односе лична сведочанства аутора овог списка, учествујући у свим важнијим походима османске војске, у којој се нашао након заробљавања приликом освајања утврђења Новог Брда 1455. године и потпадања под османску власт. Његово дело представља својеврсну хронику османске владарске куће и њихових освајања хришћанских земаља током XIV–XV века. У овом раду сагледане су могуће текстолошке везе између Константиновог списка и османске наративне традиције, која је у пуној мери формирана у писаном облику до краја XV века. Оквирно, у исто време се смешта и настанак *Јаничаревих усјомена*, односно *Турске хронике*, како је гласио њен првобитни наслов. Поред бројних турцизама које садржи Константиново дело, на више места, за период 1455–1463. године уочена је изненађујућа сличност, присутна у структури и композицији ових извора. Поред тога, назначене су директне додирне тачке које указују на могућности да је у настанку Константиновог списка извесну улогу могла имати и османска историографска традиција, непосредно, преко писане речи.

Кључне речи: XV век, *Турска хроника*, *Јаничарове усјомене*, Константин Михаиловић, Островица, Чешка, Пољска, рукописи, османски извори, Псеудо-Руки, Ашикпашазаде.

* Овај рад је настао у оквиру пројекта *Средњовековне српске земље (XIII–XV век): њолишчички, њривредни, друшћивени и њравни њроцеси* (бр. 177029), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Константин Михаиловић и његово дело, уобичајено називано *Јаничарове усјомене*, представљају предмет научних истраживања која трају скоро читаво два века. Ипак, упркос значајним истраживачким напорима и резултатима проистеклим из тога, критичким издањима и преводу овог значајног дела на више савремених језика,¹ једна чињеница упорно прати овај спис, а тиче се суштинских питања која нису још увек адекватно решена. И даље опстаје један број несигурних хипотеза и отворених питања која се тичу самог дела, времена настанка, језика на коме је писан, његове намене и књижевне врсте, а у крајњој инстанци и појединих питања која се тичу самог ауторства.²

Прилог пред нама могао би да се схвати као још један допринос постојећем корпусу хипотеза. Суштина свих питања која се тичу овог списка односи се на две непознанице: каква је била тачна садржина ори-

¹ *Pamiętniki Janczara czyli Kronika Turecka Konstantego z Ostrowicy napisana między r. 1496 a 1501*, Wydał Jan Łoś, Krakow, 1912; *Константи́нин Михаиловић из Остри́ровице, Јаничарове усјомене или Турска хроника*, Предговор, превод и напомене Ђорђа Живановића, Споменик САН СВИ, Одељење друштвених наука, нова серија 9, Београд, 1959; Konstantin Mihailović, *Memoirs of a Janissary*, Translated by Benjamin Stolz. Historical commentary and notes by Svat Soucek, Ann Arbor, 1975; *Memoiren eines Janitscharen oder Türkische Chronik*, Eingeleitet und übersetzt von Renate Lachmann. Kommentiert von Claus-Peter Hasse, Renate Lachmann, Günter Prinzing, Graz–Wien–Köln, 1975; *Записки Янычара, написаны Константином Михайловичем из Остри́ровице*, Введение, перевод и комментарии А. И. Рогова, Москва, 1978; *Yeniçeriler ve Bir Yeniçerinin Naturati*, çeviren ve ыayın hazırlayan K. Beydilli, İstanbul, 2013.

² Од важније литературе в. Ђ. Живановић, *На ком је језику Константи́нин из Остри́ровице писао своју Хронику?*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XIV/1–2, Београд, 1934, стр. 174–180; Н. Радојчић, *Српско или сјирано дело?*, Летопис Матице српске 386, Нови Сад, 1960, стр. 427–433; G. Jovanović, A. Danti, *La rielaborazione secentesca dei „Pamiętniki Janczara” alla luce di cinque nuove copie*, Ricerche Slavistiche 14, Roma, 1966, str. 42–52; A. Danti, G. Jovanović, *Siedemastowieczna przeróbka „Pamiętników Janczara” w świetle pięciu nowych rękopisów*, Ruch Literacki 4, Kraków, 1967, str. 223–229; A. Danti, *Ani Janczar, ani autor Kroniki Tureckiej? (W sprawie Konstantego Michailowicia z Ostrowicy)*, Pamiętnik Słowiański 19, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1968, str. 101–113; isti, *Od Kroniki Turecké Pamiętnikom Janczara*, Slavia 38, Praha, 1969, str. 351–372; G. Jovanović, *Studia nad językiem Pamiętników Janczara*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCLXXXIII, Prace Językoznawcze, zeszyt 37, Kraków, 1972; Ђ. Живановић, *Константи́нин Јаничар и српска народна традиција*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XLII, Београд, 1976, стр. 66–85; исти, *Константи́нин Михаиловић из Остри́ровице. Поводом неких нових радова*, Зборник Матице српске за књижевност и језик XXIV, Нови Сад, 1976, стр. 33–59; А. Данти, *Сјиро и ново о турској хроници*, Зборник Матице српске за књижевност и језик XXVI, Нови Сад, 1978, стр. 89–97; Ђ. Живановић, *Живой и дело Константи́нина Михаиловића из Остри́ровице*, Београд, 2006; Г. Јовановић, *Константи́нин Михаиловић из Остри́ровице, Јаничарове усјомене или Турска хроника. Пример њољско-чешко-српских веза у средњем веку*, у: Од Мораве до Мораве II. Из историје чешко-српских односа, ур. В. Копривица, А. Корда-Петровић, В. Штјепанек, Нови Сад, 2011, стр. 243–252; иста, *Константи́нин Михаиловић из новобрдске Остри́ровице или њзв. Јаничарове усјомене (крај XV века)*, Косовско-метохијски зборник 6, Београд, 2015, стр. 135–149.

гиналног текста и на ком је језику првобитно био написан? О помену-тим питањима већ је довољно речено и писано, те се овом приликом не може додати ништа ново. Квалитативни искорак може бити учињен једино проналажењем нових извора или рукописа или постављањем нових питања која нису била предмет ранијих истраживања. Идеја од које се пошло у истраживању Константиновог дела тиче се питања изворне основе овог списка у контексту његовог односа према османским наративним изворима. Питање свакако вреди поставити, самим тим што до сада није ни разматрано. Уосталом *Јаничарове усјомене* су само један од два назива овог дела, коме је дата предност у историографији.³ Други назив је *Турска хроника*⁴ и њен сазнајни предмет је, у основи, историја османских Турака, деловање њихових владара према хришћанском свету и оквири на којима је заснована снага њиховог војног и друштвеног уређења. У раду ће бити указано на поједина места и структуру одређених делова текста код Константина која су у корелацији са исказима османских хроника с краја XV века.

Нагло ширење османске државе, почев од друге половине XIV века, и њени контакти са државама источне, централне и западне Европе побудили су сазнајни интерес ка Турцима, нарочито у пограничним зонама.⁵ Константиново дело, за које се сматра да је настало крајем XV века, доста рано је стекло популарност у Чешкој и Пољској краљевини. Питање Константиновог боравка у овим крајевима није адекватно решено. Заправо, он сам није оставио ниједну белешку о томе, нити је она позната из неких других извора. Све речено више од тога залазило би у домен хипотезе, с тим да једна чињеница остаје неоспорна. Од почетка XVI века, па дубоко до у XVIII век, у Чешкој, и посебно Пољској, сачувао се већи број рукописа чије се ауторство приписује Константину Михаиловићу.⁶

Ни одговор на питање ко је био Константин није претерано речит. Све што се зна о њему изводи се из малобројних (ауто)биографских белешки садржаних на странама овог дела.⁷ А и то је недовољно да

³ Информативан је историографски преглед о изучавању овог дела који доноси његов преводилац на српски језик, в. Ђ. Живановић, *Јаничарове усјомене*, стр. viii–xv; исти, *Живој и дело*, стр. 8–55.

⁴ А. Danti, *Ani Janczar, ani autor Kroniki Tureckiej?*, стр. 101, нар 1.

⁵ В. прегледни текст који се бави тематиком текстова писаних против Турака, Р. Tafiłowski, *Anti-Turkish Literature in 15th–16th Century Europe*, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 30-1, İzmir, 2015, стр. 231–280.

⁶ Ђ. Живановић, *Јаничарове усјомене*, стр. xv–xix; G. Jovanović, А. Danti, *La rielaborazione*, стр. 42–52; А. Danti, G. Jovanović, *Siedemnastowieczna przeróbka*, стр. 223–229; Ђ. Живановић, *Живој и дело*, стр. 37–48; Г. Јовановић, *Константиин Михаиловић из Осјровице*, стр. 243–252.

⁷ Није јасно ни да ли је Константин писао ово дело или неко друго лице коме је он приповедао садржину, в. Ђ. Живановић, *Јаничарове усјомене*, стр. xxii–xxvi;

би се изводили опсежнији закључци. У постојећим рукописима наводи се да је пореклом био из Островице. Па опет, и поменуто Островица, испоставиће се не тако чест топоним, представљала је спорно место иако је, на основу текста рукописа, било јасно да се морала налазити негде у непосредној околини Новог Брда.⁸ Овом приликом, у прилог томе, може се додати да се Константинова Островица налазила неких 20 km северно од Новог Брда, на падинама Гољак планине, где је постојало место тог имена, као и мања рударска област истоименог назива, посведочена у дубровачким и османским изворима из XV–XVI века.⁹ Познато је да је Константин учествовао у опсади Цариграда 1453. године на страни Турака, претпоставља се, у контингенту помоћне војске деспота Ђурђа као лице вично рударској техници поткопавања

Konstantin Mihailović, *Memoirs of a Janissary*, str. xxi–xxii; Ђ. Живановић, *Живої и дело*, стр. 63–87.

⁸ Ђ. Живановић, *Јаничарове усјомене*, стр. xxx–xxxiii; исти, *Живої и дело*, стр. 56–67.

⁹ На оквирни положај Островице указао је још Михаило Динић након што је у трговачкој књизи Михаила Лукаревића, дубровачког трговца који је 30-их година XV века пословао у Новом Брду, наишао на помене људи попут *Radochna Pripzeich de Ostrovuza* и *Bogoie de Ostruuzza*, што је упућивало на постојање Константинове Островице код Новог Брда, в. М. Динић, *Из Дубровачког архива I*, Београд, 1957, стр. 87. М. Динић се додатно приближио убикацији овог места тако што се сусрео са податком о рупнику (foxer) Ђурашу Богосалићу, који је живео *in Medoieuzj in Hostruuzza*, на основу чега је исправно закључио да топоним *in Medoieuzj* треба поистоветити са данашњим селом Медевци, јужно од села Тулара у Јабланичком округу, констатујући да овде треба тражити Островицу, в. М. Динић, *Из Дубровачког архива I*, стр. 67; исти, *За исијорију рударсџива у средњовековној Србији и Босни II*, Београд, 1962, стр. 36. Иако је дубровачки извор давао јасне назнаке да је Островица била и предеона област (*in Medoieuzj in Hostruuzza*), чему се, највероватније, може додати и непотпун унос о месту *de Tulari in Hostur* (sic), уп. М. Динић, *Из Дубровачког архива I*, стр. 75, такав закључак није донет. Да је Островица била и предеона целина, потврђују и османски извори из XV и XVI века, где се ова област уписује као вилајет, в. Ö. L. Barkan, *894 (1488/1489) yılı Cizyesinin Tahsilâtina âit Muhasebe Bilânçoları, Belgeler I–1*, Ankara, 1964, str. 73. Такође, у необјављеној архивској грађи Островица се, почев од краја XV века, помиње и као нахија у оквирима Вучитрнског санџака, припадајући кадилуку Новог Брда, в. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul [= BOA], *Tapu tahrir defteri* [= TD] 28, str. 157–175; BOA, TD 133, str. 94–103; BOA, TD 234, str. 94–101. Убикацијом више села, од укупно двадесет и три, колико се јавља у овој области, стиче се оквирни просторни положај области која се простирала у Горњој Јабланици, северно од Гољак планине, обухватајући простор југозападно од данашње Медвеђе и слив Туларске реке и њених притока до њеног утока у Јабланичку реку. Островица се бележила и као засебно место, в. BOA, TD 28, str. 164; BOA, TD 133, str. 100; BOA, TD 234, str. 99, с тим да се не може утврдити њен директни траг на терену. За сада се може констатовати да се на главном путном правцу кроз ову област дуж Медевачке реке, између села Тулари, Медевци и Губавци, налази неистражени локалитет Градина, где се можда налазила Константинова Островица, в. Vojnogeografski institut u Beogradu, Topografska karta SFRJ, razmera 1 : 25.000, секција Приштина (631–2–4).

тла. Зна се да је недуго затим био заробљен приликом освајања Новог Брда 1455. године, потом укључен, како већина истраживача мисли, у јаничарски војни ред и да је од 1456. године, па до 1463. године директно учествовао у више османских војних похода. Његово заробљавање у Босни крајем 1463. године од стране Мађара, када је био заповедник тврђаве Звечај на Врбасу, поменуто је на странама овог дела. Сигурно је да је, потом, одведен у Угарску, где је, извесно, боравио неко време.¹⁰ Толико се са сигурношћу може рећи.

Спис који се везује за њега врло рано је стекао популарност у Чешкој, а потом и Пољској. Коришћен је већ у *Чешкој хроници* Вацлава Хајека, историји Чешке до 1526. године, која је објављена 1541. године.¹¹ Убрзо је Константинов спис штампан као посебно издање 1565. године у Литомишљу,¹² разуме се, на чешком језику, да би 1581. године већ доживео и репринт. На основу овог издања Јанко Шафарик је 1865. године приредио прво издање овог дела на српском језику.¹³ Већи број сачуваних рукописа на пољском језику указује на знатну популарност дела у Пољској. На прво пољско штампано издање сачекаће се до 1828. године.¹⁴ Појава дела је изазвала велико интересовање, пре свега, у пољској књижевности, што је на крају резултирало и првим критичким издањем Јана Лосја из 1912. године, објављеним на основу свих до тада познатих рукописа.¹⁵ На основу овог издања Ђорђе Живановић

¹⁰ Након 1463. године, о Константиновом боравку на простору северно од Саве и Дунава сведочи искључиво појава чешких и пољских рукописа, где му неоспорно приписују ауторство. Ипак, осим те чињенице, ништа друго није поуздано посведочено. У преамбули чешког рукописа, који штуро доноси највећи број познатих биографских података, забележено је и да је био у посланству на двору француског краља Шарла VIII (1483–1498), што није доказано, уп. Konstantin Mihailović, *Memoirs of a Janissary*, str. 1. О поменутих питањима, као и о претпостављеном боравку у Чешкој, а потом и Пољској, о чему је највише писао Ђ. Живановић, в. исти, *Јаничарове усјоме-не*, стр. xxvi–xxx; исти, *Живої и дело*, стр. 87–128; исти, *Константиин Михаиловић у Француској*, *Анали Филолошког факултета* 20, Београд, 2000, стр. 79–104.

¹¹ Ђ. Живановић, *Живої и дело*, стр. 9–11.

¹² *Hystoria neb Kronyka Turecká od Michala Konstantina z Ostrowicze Ráca neb Bosnaka, někdy od Turkův zagatého, a mezi Jenčáře daného, wěrně a prawě sepsána. Item taženy proti Turku, a na konci také přidane gsau některé věci z knih o slavných činech Skanderbergka, knížete Epirotského. Od Alex. Augездského, impressora w gedno sebrána a na mnoha místech z strany czesstiny spravená.* W Litomyssli, 1565.

¹³ Мијаила Константиновића, Србина из Островице, *Историја или љеїоїисци иїурски, сїисани око године 1490*, Превео и с објашњавајућим уводом издао др Јанко Шафарик, *Гласник Србског ученог друштва I (XVIII)*, Београд, 1865, стр. 25–188.

¹⁴ *Pamiętniki Janczara Polaka przed rokiem 1500 napisane*, W Warszawie, w drukarni A. Gałczowskiego i komp. Przy ulicy Żabiej № 472, 1828 (репринти 1857. и 1868. објављени у Саноку).

¹⁵ J. Łoś, *Pamiętniki Janczara*.

је 1959. године објавио превод овог дела на српски језик, држећи се текстологије рукописа коју је успоставио пољски приређивач.¹⁶

Данас је познато укупно седамнаест рукописа, од чега је четрнаест пољских и три чешка.¹⁷ Анализом текстова установљено је, у односу на првобитни, а претпоставља се и оригинални спис, присуство четири врсте редакција. Најзначајнија је тзв. *првобитна редакција*, где се издвајају два текста. Први је рукопис који се налази у библиотеци Чешког музеја у Прагу, састављен крајем XIV и почетком XVI века, на чешком језику. Објављен је у критичком издању Бенџамина Штолца 1975. године на енглеском језику.¹⁸ Други је тзв. рукопис Замојски, написан пољским језиком с половине XVI века (на малопољском дијалекту области Кракова). Утврђено је да је у питању превод са чешког језика. Послужио је као основа за издање Јана Лосја, а данас се налази у Народној библиотеци у Варшави.¹⁹ Постоје још и *проширена редакција* (XVI–XVII век), затим, *прерада проширене редакције* (XVII век) и, на крају, *прерада првобитног шекспира* (XVII–XVIII век у случају пољских рукописа; XVI век у случају чешког рукописа).²⁰ Није наодмет поменути да се наводило и постојање ћириличног рукописа у деречињској библиотеци кнежева Сапјеха, с тим да тај рукопис није био доступан већ у време издавања текста Јана Лосја.²¹

Текстолошке анализе су решиле замршена питања узајамне зависности рукописа, али нису успеле да реше питање реконструкције оригиналног текста. Питање је и даље отворено, без већих изгледа да се понуде сигурнији одговори. Није познато ни да ли је Константин свој спис лично саставио, нити на ком језику га је писао, или је можда био у улози приповедача? Изношене су разне, често и неосноване претпоставке да је дело, нпр., писано ћирилицом на црквенословенском, односно српском народном језику, што је потом преведено на чешки језик. Да је писа-

¹⁶ Ђ. Живановић, *Јаничарове усјомене*. На основу издања Јана Лосја рађен је и превод на руски језик, в. *Записки Янычара, написаны Константином Михайловичем из Островицы*, Введение, перевод и комментарии А. И. Рогова, Москва, 1978.

¹⁷ Јану Лосју је приликом издавања текста (1912) било доступно дванаест рукописа, в. J. Łoś, *Pamiętniki Janczara*, str. xii–xxxі; Ђ. Живановић, *Јаничарове усјомене*, стр. xv–xix. Доцније су Гордана Јовановић и Анђоло Данти пронашли још пет, до тада, непознатих рукописа, в. G. Jovanović, A. Danti, *La rielaborazione*, str. 42–52; A. Danti, G. Jovanović, *Siedemnastowieczna przeróbka*, str. 223–229; G. Jovanović, *Studia nad językiem*, str. 11; Konstantin Mihailović, *Memoirs of a Janissary*, str. xxiii–xxv; Ђ. Живановић, *Живои и дело*, стр. 36–48; Г. Јовановић, *Константиин Михайловић из Островице*, 2011, стр. 249.

¹⁸ Konstantin Mihailović, *Memoirs of a Janissary*. Према овом рукопису урађен је превод дела и на немачки језик, уп. *Memoiren eines Janitscharen*.

¹⁹ J. Łoś, *Pamiętniki Janczara*.

²⁰ О сачуваним рукописима в. нап. 17 у овом раду.

²¹ J. Łoś, *Pamiętniki Janczara*, str. xxx–xxxі; Ђ. Живановић, *Јаничарове усјомене*, стр. xviii; Konstantin Mihailović, *Memoirs of a Janissary*, str. xiv; Г. Јовановић, *Константиин Михайловић из Островице*, стр. 243–252.

но на чешком, односно пољском језику употребом чак и ћирилских и грчких слова, итд. Постоје и претпоставке да је писано и на латинском језику, чији је предлог коришћен у преводу на чешки, односно пољски језик. Поменута питања, у недостатку оригиналног текста, остају у домену хипотеза. Извесно је да је најстарији постојећи рукопис написан на старочешком језику и да спада у првобитну редакцију насупрот далеко бројнијих рукописа на старопољском језику.²²

Питања накнадних редакција рукописа су нешто јаснија. Поуздано је утврђено да су редактори, било да су преводиоци, преписивачи или штампари, често вршили знатније интервенције у самом тексту, мењајући му структуру, распоред поглавља и ред реченица. Притом, додаване су нове садржине коришћењем других извора информација. Прво штампано чешко издање из 1565. године садржи читаво ново поглавље о Скендербегу. Приређивач се послужио биографијом Скендербега од Марина Барлеџија из Скадра, штампаном у Риму 1508–10. године.²³ Стога, није увек могуће прецизно утврдити шта је све у сачуваним рукописима оригинално везано за Константина, а шта представља накнадну интервенцију редактора.

Извесне одговоре би могла да понуди анализа текста у односу на познате историјске изворе који су потенцијално могли бити коришћени приликом састављања. Од посебног би значаја било сагледати могућности утицаја османске изворне традиције, која је могла бити блиска и позната Константину. Пун замах у развоју османске историографске традиције пада у другу половину XV века, што је резултирало појавом читаве лепезе текстова историјске садржине – тзв. османских хроника.²⁴

Структурно гледано, попут османских хроника, Константиново дело се бави постанком османске државе и њеним владарима. Излагања су поређана према личностима султана, почев од оснивача династије – Османа. Порекло османске династије је било врло важно место у успостављању турске историографске традиције. Временом се у хро-

²² Ђ. Живановић, *На ком је језику Констџантин из Осџировице џисао своју Хронику?*, стр. 174–180; Н. Радојчић, *Срџско или сџџрано дело?*, стр. 427–433; Ђ. Живановић, *Јаничарове усџомене*, стр. xix–xxii; G. Jovanović, *Studia nad jezikiem*, str. 92–108; A. Danti, *Od Kroniki Turecké*, str. 351–372; Konstantin Mihailović, *Memoirs of a Janissary*, str. xvi–xvii; Ђ. Живановић, *Живоџи и дело*, стр. 49–53; Г. Јовановић, *Констџантин Михаиловић из новобрдске Осџировице*, стр. 139–145.

²³ Ђ. Живановић, *Живоџи и дело*, стр. 12–13.

²⁴ За опште податке в. Н. İnalçık, *The Rise of Ottoman Historiography*, u: *Historians of the Middle East*, ur. B. Lewis, P. M. Holt, London, 1962, str. 152–167 (прештампано у: Н. İnalçık, *From Empire to Republic. Essays on Ottoman and Turkish Social History*, İstanbul, 1995, str. 1–16); V. Ménage, *The Beginnings of Ottoman Historiography*, u: *Historians of the Middle East*, ur. B. Lewis, P. M. Holt, London, 1962, str. 168–179; C. Imber, *The Ottoman Empire, 1300–1481*, İstanbul, 1990, str. 1–13; C. Kafadar, *Between Two Worlds. The Construction of the Ottoman State*, Berkeley – Los Angeles – London, 1995, str. 90–105.

никама друге половине XV века уобличио више таквих образаца, често међусобно супротстављених у исказу. Од интереса је да је код Константина сачувана једна таква традиција, која се може идентификовати као део усменог предања, које је нарочито кружило међу јаничарима. Наиме, према Константину, оснивач османске династије је био ништа друго до човек из најнижег слоја, пореклом са села, који се бавио свакодневним тежачким пословима.²⁵ Јаничари, прикупљани међу хришћанском сеоском популацијом, пореклом су припадали управо таквим срединама. Међутим, ни османски хроничари нису располагали писаним изворима за раније периоде, те стога ни традиција забележена код Константина није проверљива савременим писаним изворима.

Сматра се да Константиново дело припада врсти мемоарске књижевности, настало сведочењем аутора, било да је у питању писана или усмена форма, која је потом записана. Ипак, Константиново дело је морало бити уређено према одређеној структури, према јасним хронолошким начелима, успостављеним у односу на главне догађаје, где су потом могла да се утискују лична сведочења, која би потом даље држала пажњу читалаца. Упадљиво је да се у читавом Константиновом делу на мало места могу пронаћи хронолошке одреднице у виду јасног навођења године неког догађаја. С друге стране, на неколико места присутна су врло прецизна одређивања. Примера ради, у датирању похода угарског краља Владислава на Турке окончаног поразом крсташа код Варне (1444) и погибијом угарског краља, пољски текст је врло прецизан: *леїа госїодњег хиљаду четїири сїїоїшине четїрдесетї и четїврїїог* посла гласника деспоту итд. Па опет, у време када се Јанош Хуњади спремао у поход на Турке окончан поразом на Косову (1448) каже се да је Хуњади упутио писмо деспоту *леїа госїодњег хиљаду четїири сїїоїшине четїрдесетї и осмог*.²⁶ Такав стил датирања не би требало да је био особен Константину, више одговара маниру западних хроничара и указује на коришћење туђе писане речи. То потврђује чешки рукопис, где нису присутне поменуте хронолошке одреднице.²⁷ Даље,

²⁵ Ћ. Живановић, *Јаничарове усїомене*, стр. 13–14.

²⁶ *Исїїо*, стр. 24, 28.

²⁷ У пољском рукопису присутна је следећа конструкција: „*Krol Wegierski Wladyslaw, od narodzenia Bożego po tysiącu czterzech set i czterdzieści pierwago zebrawszy woysko...*”, уп. Константин Михаиловић из Островице, *Јаничарове усїомене или Турска хроника*, стр. 24. У чешком рукопису поменуто место гласи: „*Kral uhersky wladislaw sebravssy woysko...*”, уп. Konstantin Mihailović, *Memoirs of a Janissary*, стр. 64. Графички назначени део у пољском тексту јасно указује на накнадну интервенцију приређивача, будући да у старијем, чешком рукопису та реченица није ни постојала. Исти је случај и са другом хронолошком одредницом, присутном само у пољском рукопису, и није потребно да се на овом месту посебно наводи, уп. Ћ. Живановић, *Јаничарове усїомене*, стр. 28; Konstantin Mihailović, *Memoirs of a Janissary*, стр. 74. Оба места јасно указују на касније интерполације основног текста.

уочљиве су сличности између структуре османских хроника и засебног садржајног блока у оквиру Константиновог списка.

Композиција Константиновог дела осликава се кроз неколико тематских целина. Овом приликом, посебно се истичу поглавља XXIX–XXXV, чинећи посебан сегмент његовог списка. У питању су поглавља која говоре о походу султана Мехмеда II на Београд 1456. године и која се завршавају заробљавањем Константина у Звечају, у Босни, 1463. године. У њима су садржани значајни подаци и, посебно бројни, ситни детаљи из ових похода. Посебно су важне и аутобиографске белешке изнете у првом лицу једнине или множине које потичу директно од Константина, несумњиво очевица догађаја, будући да је лично у њима учествовао. Подаци имају значајну историјску вредност, као самостална сведочења одређена субјективним ставом.

У османској историографији друге половине XV века појавило се неколико аутентичних аутора који су описивали поменути период. Од више присутних аутора, посебно се истичу Дурсун-бег,²⁸ Ашикпашазаде²⁹ и Псеудо-Рухи.³⁰ Њихови искази се, с правом, могу сматрати аутентичним сведочанствима, међусобно независним. Осим што су савременици поменутих догађајима, у којима су узимали и лично учешће, заједничко им је и да њихова дела настају у првим годинама владавине султана Бајазита II. Његова владавина се сматра временом пуног развоја

²⁸ Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, nşr. M. Arif, *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmu'ası İâvesi*, İstanbul, 1330 (1912); Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, haz. M. Tulum, İstanbul, 1977 (издање навођено у овом раду); Tursun Beg, *The History of Mehmed the Conqueror*, ur. H. İnalcık, R. Murphey, Minneapolis–Chicago, 1978 (факсимил текста са сумарним преводом). Његова историја је, делимично, на основу издања из 1912. преведена у: Г. Елезовић, *Турски извори за историју Југословена. Два њурска хроничара из 15. века*, Браство 26, Београд, 1932, стр. 90–125; H. İnalcık, *Tursun Beg. Historian of Mehmed the Conqueror's Time*, Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes LXIX, Wien, 1977, str. 55–71 (прештампано у: H. İnalcık, *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire. Essays on Economy and Society*, Bloomington, 1993, str. 417–431).

²⁹ Постоји више издања ове хронике: Âşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, neşredilen Âlî Bey, İstanbul, 1332 [1914]; Âşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, ur. F. Giese, Leipzig, 1929; Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, düzenliyen Çiftçiöğlü N. Atsız, u: Osmanlı Tarihleri, İstanbul, 1949, str. 77–319; Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, haz. K. Yavuz, M. A. Yekta Saraç, İstanbul, 2010; *Âşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi, 1285–1502)*, haz. N. Öztürk, İstanbul, 2013. Превод Глише Елезовића је рађен према првом издању из 1914. и приликом коришћења је нужно сравњивање са оригиналним текстом, Г. Елезовић, *Турски извори*, стр. 51–90.

³⁰ *Rûhî Târîhi. Oxford nüshası*, haz. Y. Yücel, H. Erdoğan Cengiz, Belgeler XIV/18, Ankara, 1992, str. 359–472 (+ факсимили). Рухи је потпуно оригинални извор за период Мехмеда II и Бајазита II до 1484. године, уп. H. İnalcık, *The Rise of Ottoman Historiography*, u: *Historians of the Middle East*, ur. B. Lewis, P. M. Holt, London, 1962, str. 162 (прештампано у: H. İnalcık, *From Empire to Republic. Essays on Ottoman and Turkish Social History*, İstanbul, 1995, str. 10). Због нерешеног питања ауторства ове хронике у раду је коришћен израз *Псеудо-Рухи*.

османске историографије, када је на његову личну иницијативу, упућен снажан подстицај за записивање дотадашњих постигнућа османских султана у складу са потребама владарске идеологије. Хронике, стога, попут дела Константина, настају са извесне временске дистанце. Сличност се огледа и у одабиру догађаја којим се завршава хронолошки низ излагања. У оба случаја – и код Константина, и код већине османских хроничара – последњи догађај о којем се говори јесте освајање тврђава Кили и Акерман на Црном мору 1484. године.³¹

Ако се пажљивије сагледа структура османских хроника, увидеће се подударност са Константиновом структурно-хронолошком организацијом текста, уз мање разлике и одступања. У Константиновом спису није присутан опис прославе сунећења принчева Бајазита и Мустафе у Једрену 1457. године, који се у османским изворима налази између поглавља о опсади Београда и првог похода на Мореју 1458. године и, што је далеко важније, опис освајања Смедерева 1458–59. године. Заиста збуњује чињеница да овај важан догађај није нашао места у његовом делу. Разлози се не могу докучити. Остала поглавља код Константина у потпуности прате структурни низ османских хроника с разликама која се тичу краја XXX поглавља и у целости XXXI и XXXII поглавља. Поменута места се односе на поход из 1461. године на истоку, што је као резултат имало освајање Трапезунта и ликвидацију последњег византијског упоришта у Малој Азији. Пратећи османске текстове, садржина поглавља XXXII хронолошки је старија од поглавља XXXI и требало би да му претходи.³² Иначе, Константин у великој мери синхроно допуњује османска сведочанства бројним детаљима.³³

³¹ Ђ. Живановић, *Јаничарове усјомене*, стр. 54; Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l-Feth*, str. 198–203; Âşik Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, str. 469–471; *Rûhi Târihi*, str. 471–472.

³² Подаци груписани код Константина у поменута три поглавља, о чему посебно сведоче и османске хронике у оквирима источног похода из 1461. године, нису у складу са догађајно-хронолошким низом који доносе османски хроничари. Пратећи Константиново излагање, у односу на хронолошки низ османских хроника, овом приликом се може само навести правилан распоред догађаја током поменуте године, који би био следећи: почетак XXXII поглавља, где се говори о доласку султана у Бурсу и покушају атентата на великог везира и заповедника румелијске војске Махмуд-пашу; крај XXX поглавља, где се говори о освајању града Синопа; наставак XXXII поглавља, где се помиње поход на Узун Хасана; даље следи поглавље XXXI, где се описује освајање Трапезунта и које се завршава повратком султана у Истанбул, уп. Ђ. Живановић, *Јаничарове усјомене*, стр. 42–46; Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l-Feth*, str. 105–110; Âşik Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, str. 429–432; *Rûhi Târihi*, str. 455–456.

³³ На овом месту може да се истакне један детаљ из Константиновог текста, у вези са походом из 1461. године, који се може прецизно датовати и који указује на поузданост информација које Константин саопштава из прве руке. Наиме, познато је да је Константинов текст један од ретких извора који говори о заробљавању угарског магната и заповедника јужне угарске границе Михаила Силађија крајем 1460. године код Пожежене на Дунаву, у близини Градишта, од стране акинџијског заповедника

Увид у саму структуру поглавља опет показује изненађујуће сличности, које су, с Константинове стране, допуњене субјективним садржајима и обрнуто. Није довољно указати на подударност у топонимијском материјалу, будући да већина топонима који се помињу код Константина нису изостављени у османским хроникама. Уосталом, обе стране су биле учесници ових догађаја и природно је да описују исти хронолошко-просторни след дешавања. Међутим, треба поставити питање да ли два савременика, међусобно независна, могу да опишу исти догађај на структурно сличан начин? Критика извора не познаје много таквих примера. Опсади Београда 1456. године, примера ради, обе стране су посветиле простор на веома сличан начин. У оба случаја, на почетку описа указује се на стратегију преласка преко Дунава, где би се утаборила османска војска, како би спречила угарску помоћ Београду. И Константин и османски хроничари, користећи се управним говором, говоре о опозицији том предлогу. Код Константина стоји како су „неки људи” одговорили султана говорећи: „Срећни господару, не чини то, јер ти није потребно!” (превод Ђ. Живановић).³⁴ О истом говоре и османске хронике, такође, користећи се управним говором и указујући да је иницијатор предлога био беглербег Караца-паша, заповедник румелијске војске,³⁵ а Ашикпаша сведочи о томе да су опозицију чинили румелијски акинџијски бегови говорећи: „Belgrad feth olıncak olursa bize çift sürmek lazım gelür” (Ако се освоји Београд, мораћемо да оремо земљу), пошто „zira gaugı urde düşmanımız kalmaz” (неће преостати наших непријатеља на неком другом месту).³⁶ Као што је познато, акинџије су се, у великој мери, издржавале пљачкашким упадима у непријатељску територију. Ипак, на обе стране може бити сачуван одјек јавног мњења међу војском, чиме се правдао неуспех приликом

Али-бега Михалоглуа. У повратку са похода из 1461. године, који је довео до освајања Трапезунта, Константин доноси исказ у првом лицу множине о вестима које су пристигле султану, приликом боравка у месту Никсар (у близини Токата), од Али-бега Михалоглуа и заробљавању Михаила Силађија, в. Ђ. Живановић, *Јаничарове усјомене*, стр. 44; Konstantin Mihailović, *Memoirs of a Janissary*, стр. 120–121. На основу документарних извора османска војска је поуздано логоровала у Никсару у последњој декади зилкаде 865. хиџретске године (између 28. августа и 6. септембра 1461), када је убележено неколико промена притежаваоца тимара, уп. Н. Šabanović, *Krajište Isabega Ishakovića. Zbirni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo, 1964, стр. 110–111, 114. Сведочења овакве врсте сасвим вероватно се односе на садржину првобитног Константиновог списка, који није сачуван, и представљају аутентично сведочанство. Још два османска извора сведоче о заробљавању Михаила Силађија, али не говоре о догађају на исти начин као Константин, в. İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, hazırlayan Şerafettin Turan, Ankara, 1991, стр. 168–171; *Oruç Beğ Tarihi* (Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkibasım), hazırlayan Necdet Öztürk, İstanbul, 2008, стр. 114, нар. 567.

³⁴ Ђ. Живановић, *Јаничарове усјомене*, стр. 39.

³⁵ *Rûhî Târîhi*, стр. 451.

³⁶ Aşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, стр. 420.

опсаде, те и не мора бити међусобне корелације. Међутим, даљи след догађаја је идентичан: долазак војске Јаноша Хуњадија преко места на Дунаву (Ратно острво) око ког се водила поменута полемика у султановом табору; погибија Караџа-паше под зидинама Београда и јуриш јаничара на тврђаву, о чему Константин сведочи, уз низ појединости.³⁷

Међутим, један детаљ, који се може истаћи овом приликом, највише указује на међусобни однос и на, без сумње, заједничку додирну тачку. Почетак поглавља XXXII код Константина говори о походу султана на Узун Хасана 1461. године и рањавању Махмуд-паше, великог везира и заповедника румелијске војске. Из текста се чита како се турски цар, пошавши из града Бурсе, „утаборио на пољу званом Петнозалан“.³⁸ Топоним таквог назива не постоји и очигледно је да је овде резултат кварење облика топонима у пољском тексту услед разних редакција. Иако о походу говоре и османски хроничари, поменуто место им није заједничко, и на сличан начин је описано само у историји Псеудо-Рухија: „... asker ile padişah-ı İslam Bursa’ya varub andan **Bitinos alanına** varısak...“³⁹ (... султан је са војском дошао у Бурсу, а потом је приспео на Битинијско поље...). Топоним „Bitinos“ означава област Битинију, историјску област где је настала османска држава. На први поглед, поље „Петнозалан“ нема нимало сличности са топонимом „Bitinos“ иако је очигледно да се говори о истом месту и догађају.⁴⁰ А заправо, иза тога се крије директан траг који указује на топоним какав се могао сусрести у неком османском рукопису или у испису направљеном на основу њега. У најстаријем чешком рукопису, с почетка XVI века, сачуван је облик „Petnoz alan“, који је у свим каснијим редакцијама спојено написан.⁴¹ Када се има у виду палеографска особеност османских рукописа у виду сличне ортографије између слова „б“ и „п“, где разлику чини само једна тачка више, што је често занемаривано у писању, сличности између консонаната „з“ и „с“ и чињенице да се у писању не исказују вокални гласови, долази се до закључка да је облик „Петноз“ могао настати само читањем писаног османског облика „Bitinos“ [بتنوس] (Petnoz < Petinoz < Pitinos < Bitinos), како је он посведочен код Псеудо-Рухија. Други члан „alan“, присутан и код Константина и код Псеудо-Рухија, заправо је турска реч која означава

³⁷ Ђ. Живановић, *Јаничарове усјомене*, стр. 39–40; *Rûhî Târîhi*, стр. 451–452; Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, стр. 420–421.

³⁸ Ђ. Живановић, *Јаничарове усјомене*, стр. 44.

³⁹ *Rûhî Târîhi*, стр. 455.

⁴⁰ То је и константовано на појединим местима, в. Konstantin Mihailović, *Memoirs of a Janissary*, стр. 225; T. Stavrides, *The Sultan of Vezirs, The Life and Times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelović (1453–1474)*, Leiden–Boston–Köln, 2001, стр. 134.

⁴¹ Konstantin Mihailović, *Memoirs of a Janissary*, стр. 122–123; J. Łoś, *Pamiętniki Janczara*, стр. 98, нар. 4; Ђ. Живановић, *Јаничарове усјомене*, стр. 44.

„поље”. Тиме се може доћи до закључка да су поједини турцизми, за које је још од раније познато да су присутни у Константиновом спису, продирали и преко турске писане речи.

Петнаести век је време великих покрета војски, становништва и материјалних добара дуж читавог Подунавља, како према југу, тако и ка северу. На исти начин на који је са људством путовало усмено предање могла се кретати и писана реч. За Константина управо чешки рукопис с почетка XVI века сведочи о томе да је знао турски језик, а све напред речено представља мањи прилог сагледавању могућности да је у настанку Константиновог списка извесну улогу могла имати и османска писана традиција. Недавно је указано на то да је у Константиновом спису, у делу где се говори о смрти краља Стефана Дечанског, присутан калк српских родословних белешки, у преводу на чешки језик.⁴² Нека будућа истраживања, која би свакако требало да буду систематски спроведена, могла би да успоставе оквире опсежнијих закључака.

Aleksandar Jakovljević

KONSTANTIN MIHAILOVIĆ'S *TURKISH CHRONICLE*
AND OTTOMAN NARRATIVE SOURCES

S u m m a r y

The work of Konstantin Mihailović from Ostrovica, near Novo Brdo, has been preserved through Czech and Polish manuscripts produced from the end of the 15th to the 18th centuries. Numerous questions dealing with this work such as the issue of authorship, the question of original manuscript and its language, the time of compiling etc., still remain uncertain, due to the fact that the primary manuscript has not been preserved, while available texts, of which the earliest one is the Czech manuscript composed between 1497–1501, offer insufficient data for obtaining such definite answers. This important source gives us, in many details, the authentic testimonies, especially for the late fifties and early sixties of the fifteenth century. Having been captured during the Ottoman conquest of the fortress and important mining center of Novo Brdo in 1455, Konstantin was a witness to all major campaigns of the Ottoman army in following years up to his detainment by Hungarians in 1463 as the Ottoman commander of Zvečaj Fortress in Bosnia. Konstantin's work, usually known as *Memoirs of a Janissary*, in-

⁴² Г. Јовановић, *Константи́ин Михаиловић из новобрдске Осѣровице*, стр. 147.

tended for the Christian rulers of Europe, provides many details about the structure and organization of the Ottoman army and its methods of warfare, dealing with the questions, not so familiar to contemporaries, such as the Muslim religion and faith. Also, it contains information about the previous history of the Ottoman rulers and represents a kind of the chronicle of the Ottoman dynasty and their rise through the conquest of the Christian lands and territories during the 14th–15th centuries. This work was originally titled *Turkish chronicle* as attested in the oldest, Czech manuscript.

In this paper the mutual links between Konstantin's chronicle and Ottoman narrative tradition which has emerged in written form toward the end of the 15th century have been perceived. Besides the obvious fact that a large corpus of Turkish words was instantly recognizable in Konstantin's work, striking similarities have been observed, for the period 1455–1463, regarding the structure and composition of Konstantin's work (chapters xxix–xxxv) as compared to the 15th century Ottoman chronicles of Pseudo-Ruhi (Bodleian Library MS Marsh 313) or *Ashikpashazade*, for example. The resemblance between these sources could not be considered simply as a mere impact of Turkish oral tradition, familiar to Konstantin due to the years he spent among the Ottomans. Additionally, it has been pointed out that there is solid evidence suggesting the possibilities of direct usage of the Turkish written word, i.e. literary texts, in composing this work. In conclusion, the importance of broader approach in further research of this valuable source is stressed, considering the identification of other literary sources that could have been used in composing the text, whose existence is yet to be explored and proved.

SERBIAN SPIRITUAL REVIVAL WEEK
XXIII

**THE MIDDLE AGES
IN SERBIAN SCIENCE, HISTORY,
LITERATURE
AND ARTS
VII**

SYMPOSIUM
DESPOTOVAC–MANASIJA, August 22–23, 2015

Editorial Board

*Stanoje Bojanin, PhD (Belgrade, Serbia); Zlata Bojović, PhD,
corresponding member of SASA (Belgrade, Serbia); Pavle Dragičević, MA
(Banja Luka, Republic of Srpska); Ekaterina Yakushkina, PhD (Moscow,
Russia); Gordana Jovanović, PhD (Belgrade, Serbia); Radoslava
Stankova, PhD (Sofia, Bulgaria); Rada Stijović, PhD (Belgrade,
Serbia); Jelica Stojanović, PhD (Nikšić, Montenegro);
Ljiljana Stošić, PhD (Belgrade, Serbia); Wolfgang Steininger, PhD
(Graz, Austria)*

Editor-in-Chief
GORDANA JOVANOVIĆ

DESPOTOVAC
2016

ДАНИ СРПСКОГА ДУХОВНОГ ПРЕОБРАЖЕЊА
XXIII

**СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ
НАУЦИ, ИСТОРИЈИ,
КЊИЖЕВНОСТИ
И УМЕТНОСТИ
VII**

НАУЧНИ СКУП
ДЕСПОТОВАЦ–МАНАСИЈА, 22–23. АВГУСТ 2015

Редакција

*др Сјаноје Бојанин (Београд, Србија), др Злајна Бојовић,
дописни члан САНУ (Београд, Србија), др Павле Драгичевић
(Бања Лука, Република Српска), др Јекаћерина Јакушкина
(Москва, Русија), др Гордана Јовановић (Београд, Србија),
др Радослава Сјанкова (Софија, Бугарска), др Рада Сјијовић
(Београд, Србија), др Јелица Сјојановић (Никшић, Црна Гора),
др Љиљана Сјошић (Београд, Србија);
др Волфганг Шјајнингер (Грац, Аустрија)*

Главни уредник
ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ

ДЕСПОТОВАЦ
2016